

Rids af

Nykøbing skolevæsens historie

Fra latinskolen, den såkaldte sorte skole, anno 1592 til 1738. Den danske almueskole fra 1739 og de private betalingskoler i 1800-årene til borger- og realskolen af 1917.

Af lokalhistorikeren **Sophus Jensen.**

Nykøbings gamle skolebygning, nu Odsherreds Folkemuseum, ligger i ly af kirkens massive mure og omgivet af de ældste og højeste træer i byen med selve bygningen indmuret i flugt med kirkegårdens østre ringmur. Her på denne plads har der uden tvivl været bebygget lige fra kirkens opførelse, som antages at være sket i årene fra 1200 til 1230. Den første bygning har sikkert været opført til munkene i den katolske tid og benævnedes også af de gamle Nykøbingensere så sent som i 1890'erne for munkebygningen.

*Under kong Chr. d. 4. oprettedes i 1592 Nykøbings latinskole
i den gamle munkebygning*

Nykøbing fik i Chr. d. 4.s tid en latinskole, der blev oprettet i det herrens år 1592 og fik Asmindrup sogns kongetiende til at lønne rektoren med. Det var ingen sinde nogen betydelig skole, den havde vistnok kun een lektie, var altså en forberedelsesskole, som ikke kunne dimittere studenter til universitetet. Efterhånden som byen i dens modgangs år gik tilbage i indbyggerantal, sygnede latinskolen hen. Men i de år, den var i gang, er sikkert mere end én plantage af Ostindiens spanskrør slidt op på bagen af de opvoksende Nykøbing-generationer. Thi prygl og atter prygl var daltidens universalmiddel til indpodning af visdom. Latinskolen, den

så kaldte sorte skole, regnes fra 1592 til 1739, og en opbevaret regnskabsbog giver os et fortrinligt billede af datidens skoleforhold.

I 1692 er der nedskrevet følgende fortegnelse over skolens sparsomme udstyr og inventar. Skolestuen rummede kun en stol til rektor og en dito til collegam (den lærde skoles adjunkt), mens der intet fandtes til drengene at sidde på. Derimod var der anskaffet et nyt bord med fod i stedet for et gammelt, der var sunket sammen af ælde, men om drengene har stået op omkring bordet eller selv medbragt taburetter til at sidde på, vides ikke. Ellers fandtes der en tavle „at sjunge på“, en sort dito fast i væggen til at regne på og endnu en tavle, som viste nogle vestiga (spor) af adelige våben i forgyldte bogstaver.

Men alle skolens herligheder er ikke opregnet hermed. I rektors kammer fandtes en jernkakkellovn, et kappetræ til at hænge kapper på, en stakket (kort) hylde, en grøn himmelseng, en fodskammel, et egebord med skuffe, en gammel bogstol, en lang, åben bænk, en frønnet bænk og en stige til loftet. Og endelig en pennekniv til disciplene — en tingest, der har spillet en ikke ubetydelig rolle gennem årene ...

I Collegæ kammer fandtes en liden jernkakkellovn og et gammelt fyrrerbord, men heller ikke mere. I dette kammer blev disciplene informerede, da der jo ingen kakkellovn fandtes i skolestuen. Der tilkom skolen tørveskær på Nykøbing Lyng, så brændsel kan der almindeligvis ikke have været mangel på — og dog gik der, som vi senere skal se, en streng vinter et pæretræ med i løbet.

Pennekniven og pæretræet

Ved skoleregnskabet for 1695—96 findes indført følgende: Et Guds Barn, som havde udlovet til fattige latinske Skoledisciple, fordi Gud haver bønhørt ham i hans Nød, og har nedlagt i Nykøbings Kirkeblok 2 Daler og 1 Mark, hvilke Penge han for gammelt Venskabs Skyld imellem ham og mig (Rektor) har deputeret Nykøbings Skoles fattige Disciple her i Odsherred, og blev samme 9 Mark mig ved Blokkens Aabning leveret, og udviste den

i Blokken nedlagte Seddel paa ovennævnte 9 Mark af samme Person.

Meningen er god nok, rektors udtryksmåde lidt kompliceret. Men den slags velgørere havde skolen ikke mange af, og selv dette „Guds barn“ kom ikke igen med tilskud til skolen.

I 1694 købtes, formedelst 1 mark, en ny pennekniv med hus (skede), men den kom åbenbart til at skinne disciplene for meget i øjnene; for året efter meddeltes det i regnskabsbogen, at den er borte med samt sin skede. Og da det er disciplene, der er skyld i ulykken, mener rektor, at en ny knivs anskaffelse må ske af deres sparsomme småskillinger. Så galt gik det dog ikke, men den manglende pennekniv var opført året efter i inventarielisten som bortkommet, og senere begræd man endnu tabet af den.

Samme år beretter rektor i regnskabsbogen om pæretræet i skolehaven, at han har hugget det om for at faa noget at putte i kakkelovnen om vinteren, og at han ikke kan betale dets værdi, da „min tilstand er slettere, end at jeg kan efterkomme den udgift plus noget restance“.

Man har åbenbart villet afkræve rektor erstatning for pæretræet, der rettelig tilhørte skolen, men om det lykkedes at pine noget ud af den arme mand, er tvivlsomt. Derimod ser det ud til, at historien har kostet ham hans embede, for allerede året efter byder biskoppen den nye rektor ved Nykøbing lærde skole velkommen, og det sker ikke uden et forsvarligt hip til den gamle. Hans forgængere får dog også læst og påskrevet, biskoppen har årligt haft nok at bestille med at finde rede i deres regnskaber. Det var dog affæren med pæretræet, der ærgrede biskoppen mest, og han ønsker den nye rektor, at skolen ved ham kan vinde frem, for hidtil har det været tåleligt med den.

Ingen repræsentationsrejser!

Den nye rektor gør sig godt ved skolen — indtil videre. Biskoppen udtaler sin tilfredshed med hans regnskabsførelse; men allerede et par år efter ansættelsen henter rektor sig en alvorlig advarsel hos bispen, der beder ham passe „ikke altfor snart at maculere regnskabsbogen med sine kragetær“. I regnskabs-

året 1703 findes en ny inventarieliste, som dog intet indeholder om, at inventaret har formeret sig, men som tværtimod oplyser, at alle de i 1692 omtalte genstande, deriblandt også rektors og collegas stole, er ganske brøstfældige. Desuden omtales endnu den forsvundne pennekniv med et hjertesuk! Den grønne himmelseng er faldet sammen, og tavlen med de adelige våben er ganske ukendelig.

Anno 1706 beordrer biskoppen alle brøstfældighederne repareret, for så vidt som det med rimelighed, hvad omkostningerne angår, kan lade sig gøre — men 1708 synes det at være for sent, da to mænd af Nykøbing håndværkerlaug har erklæret tingene udygtige til reparation.

Biskoppen reprimanderer rektor meget strengt for en af ham indgiven regning på 4 daler, som er medgået til en rejse til København, hvorom biskoppen siger, at denne udgift er skolen ganske uvedkommende, såsom rektor aldeles ikke var beordret til at foretage slig en rejse.

— Der var altså også noget, der hed repræsentationsrejser dengang og privatrejser og en kritisk revisor, der skelnede mellem de to kategorier! Størstedelen af det gamle inventarium blev i 1708 stillet til auktion, og noget nyt anskaffet. Det har dog næppe været bedre eller rettere finere end det gamle. Himmelsengen dog undtaget. Den gamle indbragte ved auktionen een mark, og den nye, der blev sat ind i stedet, var flunkende ny, men det var også af kirkens penge, den blev købt.

*Latinskoledisciplenes klædedragt. 6 dusin knapper i
disciplenes tøj*

Af bøger og andet undervisningsmateriale ejede skolen så godt som intet. I hvert fald anføres af sådant inventar kun en ritualeclecticum og nogle, omtrent oprådnede af mug, levninger af Discautz bøger. Og hvad den økonomiske side af skolen angik, var den såre ringe. Skolen var lige så fattig som dens inventar. Den havde adkomst til nogle få korntiender, lidt lig- og bøssepenge, men i hele året 1692 var dens hele indtægt kun 38 sletdaler, så der var ikke meget at rutte med. Men det blev der sande-

lig heller ikke. Til hele skolens drift medgik kun 33 af de 38 dalere, så man havde oven i købet en beholdning af 5 dalere. Yderligere havde man i året indkøbt nogle nye katekismer til halvtredie daler.

Skolens elever rekrutteredes hovedsagelig af borgerskabets børn. Som det var skik i de tider holdtes disciplene med sko og klæder af skolen, og hertil medgik det meste af dens indkomster.

Således påklædtes i 1693 kapellanens søn for ikke mindre end 6 dalere, 1 mark og 7 skilling, og for dette beløb fik han kun en sort klædes kjortel, ganske vist med 6 dusin knapper og isyet 3 kvintid silke. Efter samme målestok iklædtes samme år flere andre disciple, men andres påklædning kostede dog kun 2—2½ daler, ja af regnskabet fremgår, at i 1694 iklædtes 4 drenge for tilsammen 3 daler og 1 mark. De fik dog heller ikke klæde og 6 dusin knapper, men måtte nøjes med vadmel.

Latinskolens dødskamp

Flittige disciple var intet særsyn i gamle dage. Rektor skriver i 1709, at Mads Arendsen var en fattig, men flittig elev, som selv i fattigdom og trang hængte ved bogen. Af den slags findes kun få på skolen. Og rektor kommer med følgende klagesuk: Når man har gjort sit bedste med dem, går den ene til ploven, den anden til håndværket og den tredie til fiskeriet eller anden verdslig gerning, og desårsag må min gerning blive forgæves og mig selv til fortrydelse.

Men nu begynder det at gå stærkt tilbage med den lærde skole. År 1730 skrev sognepræsten, Hyphoff, til biskoppen, at der ikke var flere elever i skolen, og at der ved den sidste distribution kun var 5. Efter nogle års fortvivlet kamp med dårlige økonomiske forhold og borgernes vrangvillie lukkedes skolen med udgangen af 1739. Det sidste år havde der slet ingen elever været. Men som også præsten skriver: Hovedgrunden hertil var rektors slette og fordrukne levned. — Inden jeg slutter omtalen af latinskolens, skal her gives et tidsbillede af degnestandens sørgelige moral for godt 200 år siden.

*Nykøbings Scandalum: Degnen Vilhelm Mariager drak i kirken
og i skolen, stillede med blåt øje og flået paryk o. s. v.,
hele byens skræk*

I året 1739, da den latinske skole ophørte, simpelthen af mangel på elever, var byen en af landets mindste købstæder. Den talte kun 350 sjæle fordelt i 90 familier, der boede i 87 huse og gårde. Kirken beliggende som i dag på det højeste punkt som byens vartegn synligt langt omkring ude fra fjorden eller inde fra land. Men dengang var kirkens massive mure hvidkalkede, og først i 1880'erne, da kalken blev afsyret, fik den det nuværende udseende med de smukke, røde munkesten.

Byens øverste embedsmand var byfoged Morten Grundtvig, den sidste af den berømmelige byfogedslægt i Nykøbing og den første af byens postmestre. Præsten var kaldet til embedet i 1722 og hed Jacob Johansen Hyphoff. Han lå altid i strid med borgerne og skolens rektorer. Af de gamle papirer ses det, at hans pengesager var i en fortvivlet tilstand, men byfogden Morten Grundtvig var ham en god ven, og engang han måtte søge ham på byens vegne for skatter, gjorde han nok selv sit til, at han slap for at betale.

Hovedpersonen i denne beretning er dog hverken byfoged eller præst, men den velærværdige, højlærde rektor — som hans titel lød — Vilhelm Christensen Mariager, han var københavner født 1695 og blev student i 1715. I året 1720 blev han teologisk kandidat med anden karakter. Og så ved vi intet om ham, før han i 1727 dukker op som rektor og kordegn i Nykøbing. Året efter sin ansættelse fik han at se, at skolens foresatte havde skrevet nedsættende om ham i skolens protokol, han var da fræk nok til ganske simpelt at rive dette blad ud af protokollen.

Da hans utilbørlige handling blev opdaget, måtte han derfor betale 10 daler til de fattiges kasse for at slippe for yderligere påtale. Men allerede dengang var han kendt for sin hang til den danske snaps og var af den grund hele byens syndebug samt kirkens og borgerskabets smertensbarn.

Hans degnedragt var, når han forrettede tjeneste i kirken, ikke helt almindelig. Den bestod vekselvis af en grå kjole med kappe

og krave, og uden dette påhæng. I 1728 havde præsten sit første store opgør med ham, og fra hans hånd er endnu følgende skrivelse bevaret. Skrivelsen er betitlet Nykøbings Scandalum og blev indsendt til biskoppen over Sjællands stift. Den lyder således:

„Hvad Wilhelm Mariagers forsømmelser ved skolen og kirken angår, har de været så forargelige, at dersom jeg havde forsømt en tiendedel så meget i mit embede, turde jeg aldrig fordriste mig en dag længere at blive i mit brød. Jeg har mange gange besøgt skolen under skoletimerne og ikke fundet rektoren og kun disciplene i skolestuen. Stundom har jeg fundet ham i sin seng ved 10—11 klokkeslet dybt sovende sin forgangen rus ud, ofte fundet ham i fuld svir med andre i sin residens under skoletimerne, mange gange hverken hjemme eller i skolen, men i byen — i lige måde ved kirkens opvartning, den kan ikkun trakere en bagatelle. Jeg har fundet ham så fuld i kirken, at han knapt kunne stå. Hvad er vor katekisation? Hvad er vor latinske og danske skole? Alle tre er ganske øde. Ved katekisationen vil ingen mere møde, den latinske skole har han givet op for en boldkæp og sætter aldrig sin fod der. Vi har ingen latinsk skole mere, den danske skole er også undergået . . .“

Ikke nok dermed. Præsten anklager også rektoren for at have soldet skolens penge op, hævet rentepenge og pensioner, der ikke tilkom ham, og retspapirerne viser, at præstens anklage ikke har været overdrevet, snarere har forholdene været endnu mere graverende.

Papirerne viser, at denne hædersmand af en rektor læskede sig med adskillige potter øl ude i sakristiet, medens prædikenen stod på, hvis han da ikke forsvandt så længe for at slukke sin tørst i andre omgivelser og da som oftest blev borte! Et vidne fortæller, at han mange gange har set ham komme drukken hjem, således også ved byfogdens pinsegilde, hvor vidnet tillige med byskriverens kæreste tog ham under armen og fulgte ham ud i gården og lagde ham på en seng. En anden gang ved en lignende lejlighed havde han fået et blåt øje og revet parykken af. Et andet vidne fortæller, at en helligdag omkring mikkeldagstider 1727 har han fundet rektoren liggende på kirkegulvet, ganske beskænket og

trillet ned af kirkestolen, hvor han havde lagt sig til at sove. Yderligere hedder det i retspapirerne, at forresten er han aldrig ædru mere nogen dag til ende, men har stadig fyldt sig og været nar for alle, ofte yppet klammeri og slagsmål og til ungdommens fornøjelse faldet plat om på gaden.

Trods præstens klage til biskoppen og anklagerne i retten holdt han sin stilling nogen tid og svang sit bæger, som det passede ham, men i 1729 blev det alligevel borgerne for broget. Et udvalgt selskab af byens bedste og fornemste borgere henvender sig i fællesskab om sagen til biskop Worm, overfor hvem man ikke alene gentager alle de gamle historier, men også fremfører nye anker, bl. a. at han en dag tog en discipel ud af kirken og gennempryglede ham læsterligt, fordi han var i kirken og betjente sangen, hvorover var de stakkels drenge blevet så bange, at de ikke mere turde komme i kirken. Tillige havde han taget penge for at synge over et lig, men ikke sunget.

Henvendelsen til biskoppen sluttede med en opfordring om at blive fritaget for dette menneske: „thi han er i kirken til forargelse“. Endnu skete der dog intet med rektoren, han holdt skansen mod både præst og borgerskab.

Mariager, som følte jorden brænde under sig, var så heldig at få byttet kald med degnen på Odden i 1730. Embedet hos Oddenboerne var meget ringere end det i Nykøbing, og snart ses han beklage sig over sin nye tilværelse. Interessant er en skrivelse, hvori han fortæller om en Per Degn på Odden, der blev brændt for trolddoms skyld. Ude på Odden blev det ikke bedre med Mariager. Han drak til den store guldmedalje og sov i kirken.

Degnen på Odden, som Mariager byttede degnekald med, hed Niels Haar, og han blev Nykøbing latinskoles sidste rektor. Han havde også mange sammenstød med den gode præstemand hr. Hyphoff, som ikke var mindre bevægede. Men herom skal berettes en anden gang.

Rektor Mariagers genvordigheder med Odden-boerne

De første par år var der stille om ham, kun klagede han, som alle degne har gjort fra Arilds tid, over for små indtægter. Han

skriver, at en af hans formænd havde overdraget sin svigermoder noget af den jord, der hørte degnekaldet til; den jord vil han nok have igen, da han ellers ikke kan klare sine skatter. I den anledning regner han sine formænd op: „Først var Haar før mig, saa Povel Degn, saa Lars Degn, saa Ole Degn, saa Per Degn, i hvis Tid Jorden blev bortgivet, han, som blev brændt for Trolddoms Skyld.“ — „Jeg underkaster mig derfor nu tillige med min Kone for Deres Højærværdigheds Fødder, at som vi ingen Midler har den Proces at inddrive. De den, nu den er fæsteledig, os igen skaffer. Hvorfore, som min Kone er udgangen paa sin Fod for i dybeste Underdanighed at andrage Dem baade hendes og min Nød, er intet at tvivle paa, at Deres højædle Højærværdighed jo hjælper os fattige . . .“

Oddens præst skrev fire år senere om degnen Mariagers indkomster, han kalder ham nu „Willum“, og siger derom:

„Ved Mageskifte kom han efter salig Biskop Worms Mellemkomst, der stod ham i Faders Sted, fra Nykøbing, hvor han tilforn var Rektor, og blev Degn paa Odden. Hans Indkomster skal efter hans eget Indgivende løbe op til: tvende Højtidsøfre 16 Rdl. — 24 Td. Byg af Sognet — 24 Rdl. — Æg, Ost, Juleredsel 6 Rdl. — Accidenser 4 Rdl. Af sin Jord kan han aarlig tjene 50 til 60 Rdl. (altsaa 100 og 110 Rdl.) Han haver taget alle sine Eksaminer og er nu 43 Aar gammel.“

Året efter, 4. dec. 1739, omtrent samtidig med, at rector Haar forlod Nykøbing, blev der holdt et forhør om hans færd.

Provst Nygård, hr. Hyphoff og Svend Schiwe, præst i Vig, skulle sidde som forhørsdommere. Birkedommeren i Nykøbing, Holm, ledede forhøret.

Sagen var, at Oddens præst, Henning Trochmann, havde klaget over ham, fordi han var fordrukken og ufredelig og nu to gange var udeblevet fra sin kirketjeneste. Der mødte mange vidner, og de forklarede som følger:

„Sidste 17. Søndag efter Trinitatis blev Mikkell Olufsen og Niels Nielsen af Overby udsendt af Hr. Trochmann til Degnen Willum Mariager for at forhøre hos ham, af hvad Aarsag han udeblev fra sin Tjeneste i Kirken, da der allerede var ringet sammen. Da

svarede han og sagde: Nej, han vilde ikke komme, han vilde have gjort Ende derpaa med sin Kone, eftersom hun var canailløs imod ham, hvilke Ord han atter repeterede. Hans Kone svarede Mændene, at hendes Pige nok skulde gaa op og ringe, og imidlertid saa de, at i hans Stue laa paa Gulvet tvende sønderslagne Spinderokke samt en Del Sild udøst paa Gulvet, Degnens Paryk, hans Snusdaase og Tobakspibe, hvilket hans Hustru klagede, at han havde gjort. Vidnerne hørte, at Ægtefolkene kivedes i Stuen, han skeldede hende for en Carueter-Hore og brugte mange Eder og Bander, men hans Hustru gav ham gode Ord. De kunde ikke skønne, om han var drukken eller ej, men paa andre Tider havde de set ham saa overmaade fuld, at han ikke havde vidst mere af sig at sige end en umælende, og en af Mændene har selv været med tilforn at følge Willum Mariager hjem i saadan Tilstand og Drukkenskab. Da man spurgte de to Mænd, om nogen af dem kunde formærke, at Degnen var syg og sengeliggende samme Tid, saa han desformedelst ikke kunde komme i Kirken, svarede de begge, at de ingen legemlig Svaghed formærkede paa ham. Et andet Vidne, Studiosus Christopher Hansen, Skoleholder i Overby, var den Søndag i Kirken og saa, at en af Sognemændene, Mikkell Rasmussen, stod hos Præsten og ved Alteret iførte ham Messeklæder, og saa snart Præsten saa Skoleholderen, begærede han, at han skulde forrette Degnens Tjeneste. Item at han ikke fornam til Degnens Person før 2 Dage efter, da han blev besøgt af ham, der brugte for ham en Hoben Undskyldninger angaaende hans Udeblivelse fra Kirken og tilstod, at han havde været i nogen Forvirring.

Sognefogden Mikkell Larsen i Overby saa Degnen Mariager, da Kirketjenesten var ude, at staa i sin Gaard. Hans Drukkenskab, sagde han, var idelig og altid og var Hverdagsbrug, naar Degnen havde en Skilling dertil. Engang havde han i Degnens Hus set Potter og Fade i Stykker slagne paa Gulvet, og Mariagers Hustru var ilde tilredt og klagede grædende over sin Mands Medfart. Sognefogden havde ogsaa en Søndag for nogle Aar siden set Degnen under Prædiken i Kirken, da han ville tænde Kirkeslysene at have faldet med de tændte Lys, da Degnen slog sig

nogle Huller i Panden, men kravlede dog op igen og stod med en blodig Pande, da han læste i Kordøren. En Mand af Menigheden, Oluf Nielsen af Overby, gik ud af sin Stol op til Alteret og tog Lysene op, hvoraf det ene var brækket. Mariager havde tidligere forsømt sit Embede af en ubekendt Aarsag; han havde ogsaa fornummet, at Degnen havde lagt sig under Prædiken til Søvn i Sacristiet, og han kunne høre ham snorke derinde, eftersom hans Stolestade falder oppe ved Koret. Præsten maatte da selv begynde Sangen efter Prædiken. Han sang forkerte Salmer, som ikke passede ved Lejligheden, og ofte, naar han havde sunget et Vers, sov han hen i Degnestolen. — Der fremstod en halv Snes Vidner, som „vandt“ (vidnede) efter Loven med oprakte Fingre, og deres Vidnesbyrd stemmede overens. — Endelig blev Degnen Mariager 3de Gange lydeligen paaraabt for Retten, men mødte ikke, heller ingen anden svarede for ham. Hr. Henning Trochmann fik da sit „Tingvidne“ udskrevet, og de tre Dommere satte deres Navn under.“

Nu var det meningen, at provsteretten skulle være sat i virksomhed. Imidlertid fik Willum Mariager travlt med at gå rundt til alle sognemændene og få dem til at underskrive et bønsskrift for ham, som blev indsendt til biskoppen. Denne var til sinds at ville lade nåde gå for ret og spurgte da præsten, den fornærmede part, om han, som der var skrevet, ogsaa ville intercedere (gå i forbøn for) og cavere (stille borgen) for ham. Hr. Trochmann svarede:

„Naar der siges, at jeg vil intercedere og cavere for min Degn, Willum Mariager, da tilstaar jeg, at jeg har hørt af Sogneformændene, at de efter hans indstændige Anmodning mest for hans stakkels Kone og umyndige Børns Skyld, har selv underskrevet bemeldte Intercessionsskrift. Kan min Intercession i samme Henseende formaa noget hos Deres højædle Højærværdighed, da gøres den hermed i ydmygste Ærbødighed. Men ingenlunde forbinder jeg mig til at cavere for ham, thi da maatte jeg selv vente Tiltale for min Caution, om han tiere forsaa sig i Levned og Embede, og jeg maatte ganske tie til hans Forseelser. Han har noget bedret sig, men om samme Forbedring vil vedvare og tiltage, derom skal Tiden bedst være Vidne“.

Dette er beretningen om en dygtig mands tragiske livsskæbne. Blandt datidens mange mere end forfærdelige degneeksemplarer indtager han en sørgelig fremragende plads.

Den hæderlige studiosus Rasmus Hansens tilbud

Den sidste rektor ved Latinskolen blev som før nævnt Mariagers afløser fra Odden, degnen Niels Haar. I de sidste år af Latinskolens dødskamp kommer en mand ved navn Rasmus Hansen med tilbud om at oprette en dansk skole alt udi den gode stad Nykøbing. Hans tilbud er både pudsigt i skriveform og som eksempel.

Rasmus Hansens skrivelse af 10. juni 1729 lyder afskrevet efter originalen i arkivet således i datidens snurrige udtryksmåde:

„Velærværdige meget hæderlige og høj lærde Her Jacob Hyp-hoff, ædle og velvise Her Byfoged samt denne Stads Magistrat, ædle og velfornemme Herrer Købmænd samtlige højgunstige Vel-yndere, saavel som det andet Borgerskab“.

„Hvor glædeligt er det ikke for en Moder, der haver født et Barn til Verden, at hun efter ustanden Møje og Aarvaagenhed inden en Tid kan se sit Barn og skønne paa, hvis Bryst det bliver tillagt. Ja, end glædeligere naar Forældrene hører deres Barn med en ren Tunge at kunne ved Skønsomhed gøre Forskel paa Mama og Papa, og at de endog med Flid viser Barnet alle Slags Kreaturer og lærer det Kreaturerens Udmæle, indtil det omsider ved den rette Forskel herpaa. Men hvor langt glædeligere er det ikke, naar saadant et Barn ved den aandelige Mælk og Tyggemad lærer at kende sin Skaber. Efter slig en Begyndelses Information Jeg som en fremmed og fattig Karl nu i fjorten Dage har opholdt mig for derpaa at naa en aandelig Resolution, der kan blive Gud til Ære, den Bys Børn til Opbyggelse og mig til tarvelig Subsistence, den jeg formoder enhver efter Stand og Vilkaar nægter mig ikke. Og eftersom jeg er enig, ønsker jeg gerne, at de som af Gud er saa rigeligt velsignede, vilde give mig en Dags Kost om Ugen. Og om der skulle findes dem, som ikke med Børn er begavede eller og vel har Børn, men ikke af den Alder, saa

kunde det ikke mindre saadanne i deres Husholdning, om jeg manquerede nogle Dages Kost, at de da rakte en hjælpende Haand til. De andre, som findes af ringere Vilkaar, formoder jeg at give saa meget i en vis Pengesum, enhver efter sin Evne, som jeg aarlig kunde klæde mig af. Hvad Kammer og Seng angaar, da haaber jeg at blive erindret, siden jeg finder den Post vanskelig“.

Endelig beder Rasmus Hansen i skrivelsen enhver tjenstlig, at de vil behage at tegne, hvad de årligt vil give.

Præsten, som ikke kendte Rasmus Hansen, blev bæret af skrivelsen og anbefalede ham i høje toner til borgerskabet og kalder ham den hæderlige Studiosus. Han beder sine sognebørn ikke at afvise det gode tilbud og slutter sin recommandation med følgende salut: „Uanset jeg selv har en Skolemester i Huset til mine Børn, saa jeg ikke behøver denne Skoleholders Tjeneste, dog for at fremme dette gudelige Værk konfirmerer jeg her under min Haand mit forhen gjorte Løfte, at han maa spise hos mig hver Middag“. Desuden tilbød præsten at ofre 4 rdl. årligt på Rasmus' alter som vederlag for tvende fattige børns undervisning. Derefter sattes de to dokumenter i cirkulation iblandt borgerne med det resultat, at ganske få af dem tegnede sig for 1 rdl. årligt, flere for 2—5 mark, medens det kneb mere med bespisningen, og overhovedet ingen påtog sig at levere ham kammer og seng.

Om denne hæderlige studiosus derefter har anset sin fremtid i Nykøbing for betrygget, er eftertiden ganske uden kendskab til.

Da Nykøbing skolevæsen rummedes i en 7 fags bygning, og rektor var enelærer. — Træk af skolens historie siden latinskolens nedlæggelse

Efter latinskolens nedlæggelse blev den såkaldte danske skole oprettet, og den var ved starten lige så dårligt stillet som Latinskolen. Dens første år rummede lutter klager over lærernes hengivenhed til snapsen og over de elendige skolelokaler.

Af de gamle papirer ses det, at den danske skole førtes videre i den næsten sammensunkne latinskolebygning, der hverken havde hele døre eller vinduer. Kakkellovnen var en bilæggerovn,

men den var kun ovn af navn, ikke af gavn. Den var aldeles ubrugelig, og skorstenen var ved at styrte sammen.

Det har været en hård tårn for børnene at gå i skole her i de kolde vinterdage, men de var jo mere hærdede end nu. Varmen i hjemmene, selv i de mere velstående, toges jo fra en bilæggerovn med al dens tørverøg, så de var ikke forvænte.

De første 100 år, til 1840, var der kun ansat en rektor ved skolen, og han var tillige kordegn. Først i 1840 fik han en andenlærer til at hjælpe sig. Anno 1840 foretages en synsforretning af skole- og degnebygning, og beretningen herom lyder: „Den straa-tækte Bygning bestaar af 7 Fag og bruges til Køkken og Skolestue. Tagværket er ubrugeligt, den ene Side endda saa elendig, at man frygter, at den styrter ned i Skolestuen. Bjælkelaget er saa raadent, at det umuligt kan bære Tegl. Hele Bygningen er kun tjenlig til Nedrivning“. Og om degneboligen hedder det: „Den er grundmuret 8½ Alen bred indvendig, Tagværket trænger til Omlægning, Skorstenen er faldefærdig, Dørene er skæve og lappede og alle forsynede med Klinker. Væggene er skæve og Gulvene fulde af Huller“.

Sådan så de boliger ud, som man bød datidens skolemestre! For at efterkomme skoleloven af 1814 fremsatte skolekommissionen følgende forslag til en skoleordning, som voldte kommissionens medlemmer meget hovedbrud og forårsagede mange diskussioner, inden man nåede så vidt. Erklæringen lød kort og godt: „Vi ønsker ikke den borgerlige Realskole paa Grund af den ubetydelige Folkemængde, og fordi Børnenes Bestemmelser er enten den tjenende Stand eller Krohold!“

De få købmænd, som havde råd, kunne på anden måde sørge for deres børns undervisning. Sognepræsten underviste en gang 32 børn 2 timer daglig som et forsøg på at skabe en borgerlig realskole, og en anden tid høres om 6 familier, der flottes sig og holder en kone „af udmærket Dannelse, der baade har Kendskab til Tysk og Fransk og desuden ejer en blid Undervisningsgave til at læse med Borgerskabets Børn“. Omkring 1816 træffes et par andre små familiære privatskoler, den ene endda med en teolog som leder.

Den nye skole opføres 1843

Men nu kom der en tid, hvor der måtte gøres noget ved den faldefærdige skolebygning. Synsforretningen i 1841 satte skub i arbejdet med at bygge en ny. Der var midler nok til at opføre en skolebygning. Præsten, den velærværdige hr. Weibel, havde 10 år i forvejen skænket penge hertil (et minde om denne præst har Nykøbing i det store gamle trækors, der står i gruset øst for kirken med hans navnetræk og kald), og samme år, som synsforretningen foretoges, skænkede toldkasserer Rhode en anselig sum hertil.

Den nye skolebygning blev opført i 1843. Med bolig til første- og andenlærer iberegnet fik den en længde af 31 alen. Flere af trappestenene og gulvstenene i gangen lagdes af gamle gravsten, som man uden pietet anvendte for at spare.

Over indgangsdøren sattes en sandsten, der den dag i dag fortæller, at:

„Til denne Bygnings Opførelse er anvendt Pastor Weibels Legat 212 Rdl. og 88 Skill. Told- og Consomptionskasserer L. G. Rhodes Legat 500 rdl. 1843“.

Den nye skole var nu skolebygning til 1912, da var også dens saga ude, og den blev til den gamle skole. I 1907 havde museumsforeningen købt bygningen for 7000 kr., og efter nedlæggelsen som skole fik Odsherreds Folkemuseum til huse her, takket være afdøde skoleinspektør K. Steincke, der havde gjort et uvurderligt arbejde for museets oprettelse.

I de sidste 105 år af den gamle skoles levetid var der kun tre førstelærere — en sjælden trofasthed overfor skolen, der dog ikke bød sin tjener lutter dans på roser. Der var mange skuffelser imellem, dårligt undervisningsmateriel, manglende forståelse for undervisningen i de fleste af hjemmene o. s. v.

De tre førstelærere var:

Chr. Fr. Kirchoff fra 1807 til 1856.

Jens Chr. Larsen, der var født i Nykøbing og havde været Kirchoffs hjælpelærer. Han blev gift med en datter af Kirchoff og var førstelærer fra 1857 til 1882. En søn af ham var skolehistorikeren, etatsråd, skoledirektør Joachim Larsen.

Karl Steincke, der også var født i Nykøbing, og som havde været lærer i Farum og Viskinge sogne, inden han kom til Nykøbing. Steincke flyttede med over i den nye skole som dennes leder i de første 7 år, den bestod.

Nykøbings nyere skolevæsen

Side om side med den kommunale skole blev der i 1857 oprettet en *Betalings-skole* med videregående undervisning. Året efter opførtes en to-etages bygning til denne skole med plads til to lærere og med tre klasseværelser. Klasserne var en drengeklasse, en pige-klasser og en fællesklasse for mindre børn.

Ved betalings-skolen var der kun to lærere, Giessing fra 1858 til 1864, da han døde, og K. Møller fra 1864 til skolens ophør i 1891. Grunden til, at skolen ophørte med at bestå, var mangel på elever. Der var således kun to i fællesklassen det sidste år, og årsagen hertil var, at der ikke kunne tages nogen eksamen herfra, som gav adgang til faste stillinger. Eleverne gik i stedet over i den kommunale skole under Steinckes dygtige ledelse.

Kort efter betalings-skolens nedlæggelse købte nogle borgerfamilier et stykke af amtstuegårdens have, der gik helt ned til Algade, og på denne grund opførtes en efter tidens forhold meget moderne skolebygning. Den første skolebestyrer af den nye friskole blev cand. phil. Lorentsen, som i nogle år før havde privatskole i Grønnehavestræde, og efter ham cand. theol. G. Olsen, der vil huskes af adskillige nulevende Nykøbingensere. Han købte skolen af de forældre, der havde ladet den opføre, og efter nogle års forløb solgte han den til den afholdte institutbestyrerinde, frk. Marie Moldenhawer.

Den private realskole arbejdede nu sammen med den kommunale skole, blandt andet benyttede den kommuneskolens gymnastiksal, men der var alligevel, som i de fleste andre af landets småbyer, et spændt forhold mellem eleverne fra de to skoler.

Om hvordan dette kunne udarte sig, fortæller en gammel dansk-amerikaner i et brev, som han har ladet offentliggøre. Hans navn er Aug. Jacobsen, og han er søn af gamle brygger Jacobsen, der ejede hotel Fortunen, som lå ved gadeportens udfor

Strandstræde. Aug. Jacobsen opholdt sig i Staterne i henved 50 år, og han var bl. a. finanssekretær i Chicagos store danske brodersamfunds loger.

Han skriver om sin skolegang bl. a.:

„Mens jeg endnu gik i Skole, blev det nye Raadhus bygget. Over Skolestuerne boede i Skolens Bygning først Lærer Giessing, senere Lærer Møller. Boghandler Hornung var Skrive- og Regnelærer. Han havde en Søn, der var meget forkælet, og som Følge heraf fik mange Knubs af de andre drenge. Naar vi mødte ham paa Gaden, raabte vi, som hans Moder plejede at sige til ham: „Ento-tre og et lille Hop, min lille Otto“. Under Krigen i 1864 havde vi megen Sne, og vi Drenge fra Friskolen og fra Realskolen legede Danskere og Tyskere. Og da Friskolen havde flest Elever, skulde de naturligvis være Tyskere. Vi kæmpede nogle drabelige Sneboldkampe om Aftenen. Vi fra Realskolen fik først fri og gravede da nogle dybe Huller i Sneen, som vi dækkede med Grene og Kviste. Naar saa de gæve Sønner af præjsiske Ørn kom styrtende imod os, faldt de i til Halsen og blev overdænget med Sne“.

Skærmydslerne mellem de to elevflokke holdt sig, lige så længe som den private realskole eksisterede, og der udkæmpedes undertiden hele bråvallaslag i lergravene eller Ringholmskoven mellem frk. Moldenhawers elever og byskolens.

I 1916 besluttede byrådet at oprette en kommunal realskole, og frk. Moldenhawer solgte da skolen. Køberen videresolgte den til kommunen, og nu blev den gamle realskole omdannet til kommunekontor og til politikontor.

Hermed er beretningen om Nykøbings skolevæsen ført op til nutiden, og vi skal standse med den nye skolebygningens opførelse i 1917. Den nye skole kom til at ligge i plan med den såkaldte pavillon, der opførtes i 1901, og hvori borgerskoleeksamen toges første gang her i byen i 1904.

Nu i oktober 1954 er påbegyndt en yderligere udvidelse af skolen til ca. en million kroner.